

Opetusministeriö
Kirjaamo
PL 29
00023 Valtioneuvosto

Asia Lausuntopyyntö opetusministeriön virkamiestyöryhmän laatimasta luonnoksesta hallituksen esitykseksi tekijänoikeuslain muuttamisesta

Viite Dnro 30/010/2009

Opetusministeriö on pyytänyt IPR University Centeriltä lausuntoa virkamiestyöryhmän laatimasta luonnoksesta hallituksen esitykseksi tekijänoikeuslain muuttamisesta. Instituutti esittää kunnioittavasti lausuntonaan seuraavan.

Johdanto

Toteamme aluksi, että hallitusryhmät päättivät 13.11.2007 selvityttää toukokuun 2008 loppuun mennessä, tulisiko tekijänoikeuslakiin ottaa oletta, jonka mukaan työ- ja virkasuhteessa luotujen teosten taloudelliset oikeudet siirtyvät lain nojalla työnantajalle, jolleivät osapuolet toisin sovi. Oikeusneuvos Mikko Tulokkaan laatimassa selvityksessä päädyttiin siihen, että lakiin tulisi sisällyttää mainitunlainen säännös. Valtioneuvoston maaliskuussa 2009 hyväksymässä aineettomia oikeuksia koskevassa strategiassa eräänä oikeuksien tehokkuuden ja selkeyden varmistamista koskevana toimenpiteenä todetaan, että "säädetään työsuhteessa luotujen teosten tekijänoikeudesta". Opetusministeriö asetti lokakuussa 2008 virkamiehistä koostuneen työryhmän selvittämään säännöksen sisältöä.

Oikeusneuvos Tulokkaan selvityksen johdosta annetut lausunnot osoittavat, että eri osapuolten näkemykset ovat poikenneet säännöksen tarkoituksesta ja sisällöstä jyrkästikin toisistaan. Virkamiesryhmän ehdotus onkin mitä ilmeisimmin vaikeassa tilanteessa tehty kompromissi, jonka toivotaan olevan poliittisesti hyväksyttävissä ja jonka avulla pystytään selkeyttämään nykyistä tilannetta työsuhteessa luotujen teosten oikeuksien siirtymisestä.

Työsuhdetekijänoikeutta koskevan säännöksen tarpeellisuutta on käsitelty muissakin maissa. Esimerkiksi Saksassa on hallitusohjelmaan otettu maininta siitä, että tekijänoikeuslakiin sisällytetään ns. publishers right uutena lähioikeutena. Saksalainen lähestymistapa poikkeaa hallituksen esityksen luonnoksessa esitetystä työsuhdetekijänoikeudesta, mutta se osoittaa, että pidetään tarpeellisena säätää oikeuksien siirtymisestä työsuhteessa luotujen teosten osalta tai ainakin vahvistaa kustantajien asemaa tekijänoikeusmarkkinoilla.

Tekijänoikeuden lähtökohta

Selvyiden vuoksi korostamme tässä yhteydessä, että tekijänoikeus suojaa sitä muotoa, jolla jokin asia on ilmaistu. Suojaa saa itsenäinen ja omaperäinen teos eli teoksen tulee suojaa saadakseen ylittää teostaso. Suoja ei toisaalta koske ideoita eikä myöskään estä ketään hyödyntämästä omaa osaamistaan ja ammattitaitoaan. Viime kädessä tuomioistuin ratkaisee sen, onko kysymyksessä tekijänoikeuslain 1 §:ssä tarkoitettu suojattu teos. Työsuhteessa luotujen teosten osalta ongelmallista on se, että tekijänoikeuden suojaamien teosten kirjo on laaja ja suojattuja teoksia syntyy enenevästi myös muillakin kuin perinteisillä kulttuurialoilla.

Henkinen luomistyö on voimakkaasti sidottu henkilöön ja myös tekijänoikeudessa tekijänä on aina luonnollinen henkilö. Oikeuden siirtyminen edellyttää joko sopimusta tai erillistä sääntelyä. Työsuhteessa luotujen teosten määrä ja laajuus ovat yritystoiminnan kehityksen myötä lisääntyneet huomattavasti. Keksinnöllisyys on toinen immateriaalioikeuden alue, jossa kysymys on hyvin henkilökohtaisesta oikeudesta, joka syntyy keksijälle. Keksintöjen osalta työn tulosten hyödyntämisestä koskeva työoikeuden ja immateriaalioikeuden ristiriita on ratkaistu säätämällä oikeudesta työsuhteessa syntyneeseen keksintöön erillisessä laissa.

Kuten hallituksen esityksen luonnoksessakin on todettu, tekijänoikeuden taloudelliset oikeudet tarkoittavat sitä, että tekijänoikeuden haltijalla on oikeus määrätä teoksesta muuttamattomana tai muutettuna. Tekijänoikeutta hyödynnetään valmistamalla teoksesta kappaleita tai saattamalla teos jollakin tavalla yleisön saataviin. Teoksen kappaleita voidaan vapaasti levittää edelleen, kun se on oikeudenhaltijan suostumuksella pysyvästi luovutettu. Tekijä ei lähtökohtaisesti voi rajoittaa sitä, että teoksia käytetään siten, että niiden sisältöön tutustutaan (kirja luetaan, äänite kuunnellaan). Teokseen tutustumista voidaan käytännössä rajoittaa teoksen kappaleeseen liittyvän omistusoikeuden perusteella (esim. tietokantaan pääsy voidaan tehdä maksulliseksi). Teosta vapaasti muuttaen syntyneen teoksen tekijänoikeus ei ole riippuvainen alkuperäisen teoksen tekijänoikeudesta.

Muutama tarkennus hallituksen esityksen luonnokseen

Hallituksen esityksen luonnoksessa on ansiokkaasti käsitelty myös muiden immateriaalioikeuksien osalta nykyiset työsuhteessa luotuihin suojan kohteisiin liittyvät tilanteet. Työsuhdekeksintöjen osalta toteamme kuitenkin, että sivulla 5 on virheellisesti todettu, että työnantaja on oikeutettu saamaan käyttöoikeuden sellaiseen keksintöön, joka on syntynyt työ- tai virkasuhteen ulkopuolella.

Työsuhdekeksintölaissa omaksutun pääsäännön mukaan työsuhteessa syntyneen keksinnön hyväksikäytön tulee kuulua työnantajan tai tämän kanssa samaan konserniin kuuluvan yrityksen toiminta-alaan. Työnantajan saaman oikeuden laajuus riippuu siitä, missä suhteessa työsuhteeseen keksintö on syntynyt. Työnantaja voi saada valintansa mukaan oikeuden keksintöön kokonaan tai osittain, mikäli keksintö on syntynyt työtehtävien täyttämiseksi tapahtuvan toiminnan tuloksena tai olennaisesti käyttämällä hyväksi työnantajan tai tämän kanssa samaan konserniin kuuluvan yrityksen liikkeessä tai laitoksessa saavutettuja kokemuksia. Mikäli keksintö on syntynyt muussa yhteydessä työsuhteeseen, työnantaja on oikeutettu saamaan käyttöoikeuden keksintöön. Mikäli keksintö on syntynyt työntekijälle työssä tarkemmin määrätyn tehtävän tuloksena, työnantaja saa oikeuden keksintöön joko kokonaan tai osittain, vaikka keksinnön

hyväksikäyttö ei kuuluisikaan työnantajan tai tämän kanssa samaan konserniin kuuluvan yrityksen toiminta-alaan.

Työsuhdekeksintölakia sovelletaan hyödyllisyydellä suojattaviin keksintöihin vain, jos niin on erikseen sovittu, mutta ei suoraan lainsäädännön perusteella.

Ehdotettu ratkaisu

Hallituksen esityksen luonnoksessa ehdotetulla ratkaisulla on selvästi pyritty saavuttamaan poliittinen kompromissi asiassa, jossa osapuolten näkemykset poikkeavat huomattavasti toisistaan. Ratkaisussa on otettu huomioon myös työntekijöiden edut turvaamalla heille rinnakkainen oikeus työnantajan kanssa. Lakiteknisesti ehdotettu järjestelmä on kuitenkin ongelmallinen.

Säännöksen tarkoituksena on perustelujen mukaan olla selkeästi dispositiivinen ja kannustaa osapuolia sopimaan tekijänoikeuden siirtymisestä työsuhteen alkaessa. Tällä hetkellä sopiminen lienee johdonmukaisinta sellaisilla aloilla, joissa toiminnan ydin liittyy tekijänoikeuteen, kuten viestinnässä on kysymys. Tekijänoikeudella suojattuja teoksia syntyy kuitenkin laajasti myös sellaisilla aloilla, joilla ei ole totuttu ottamaan tekijänoikeuksia huomioon. Tällöin ei myöskään toive siitä, että asioista sovitaan ennen työsuhteen alkua ole realistinen. Dispositiivisen säännöksen tulisi tarjota näissä tilanteissa mahdollisimman selkeä ohjenuora siitä, miten tekijänoikeus työsuhteessa luotujen teosten osalta siirtyy.

Ehdotetussa säännöksessä oleva viittaus alan vakiintuneeseen käytäntöön sen ratkaisemiseksi, miten tekijänoikeus siirtyy, on kovin epämääräinen eikä lisää oikeusvarmuutta nykyiseen tilanteeseen nähden. Kiistatonta on, että useille aloille tai paremminkin toimintamuodoille on kehittynyt osittain selkeätkin pelisäännöt. Tällä hetkellä ei liene epäilystä siitä, etteikö mainostoimiston työntekijän oikeudet työsuhteessa luotuihin teoksiin siirtyisi kokonaisuudessaan työnantajalle tai etteikö yliopiston tutkijalla olisi täysi tekijänoikeus virkatyönään tekemäänsä väitöskirjaan.

Yritysten toiminnassa on kuitenkin lukuisia alueita, joissa selkeitä vakiintuneita käytäntöjä ei ole ja joissa myöskään ei ole totuttu sopimaan tekijänoikeuksista työsuhteessa luotuihin teoksiin. Tarpeeton kiista saattaa aiheutua esimerkiksi siitä, kun työntekijän jollekin yrityksen tuottamalle tuotteelle laatimat käyttöohjeet halutaan työsuhteen päättymisen jälkeen kääntää jollekin toiselle kielelle, kun yrityksen markkina-alue on laajentunut.

Käytännössä epäselvyydet työsuhteessa luotuun teokseen liittyviin tekijänoikeuksiin nousevat esiin useimmiten työsuhteen päättymisen yhteydessä tai sen jälkeen. Ajankohta teoksen syntyhetken ja oikeuksia koskevan kiistan välillä saattaa olla pitkä, jonka johdosta syntyy kysymys siitä, miten arvioidaan alan vakiintunut käytäntö ja minkä ajankohdan mukaan. Alalla vallitseva käytäntö muuttuu ja kehittyy. Ilman tarkempaa määrittelyä ehdotettu säännös ei lisää oikeusvarmuutta työsuhteessa luotujen teosten oikeuksien osalta.

Rinnakkaiseen käyttöoikeuteen liittyy sekä työnantajan että työntekijän oikeus muuttaa teosta ja siirtää tekijänoikeus / käyttöoikeus edelleen. Perusteluista saa sen käsityksen, että työnantajalle tuleva sekä muuttamisoikeus että edelleen luovutus-oikeus on tarkoitettu palvelemaan työnantajan mahdollisuuksia hyödyntää teosta oman yritystoimintansa puitteissa myös silloin, kun toiminta tai sen muutokset edellyttävät

teoksen muuttamista tai edelleen luovutusta. Koska työnantajalle ei ole tarkoitettu siirtää muuta kuin käyttöoikeus, tulee muuttamisoikeus ja edelleen luovutusosoikeus kytkeä käyttöoikeuden hyödyntämiseen. Tällöin kysymys siitä, kuinka laajasti työnantaja tosiasiallisesti voi siirtää käyttöoikeuttaan jää edelleen epäselväksi.

Teoksen vapaa muuttaminen siten, että syntyy uusi itsenäinen teos, ei ole riippuvainen alkuperäisen tekijän oikeudesta (tekijänoikeuslaki 4 § 2 mom).

Työoikeuslainsäädännön mukaan työntekijällä on työsuhteen kestäessä lojaliteettivelvollisuus työnantajaa kohtaan. Tähän sisältyy se, että työntekijä ei voi työsuhteen kestäessä kilpailla työnantajan kanssa eikä siten myöskään luovutaa käyttöoikeuttaan teokseen sellaiselle taholle, joka kilpailee työnantajan kanssa. Mikäli kuitenkin työntekijällä on mahdollisuus siirtää käyttöoikeus edelleen jo työsuhteen kestäessä, voi lopputuloksena olla tilanne, jossa työsuhteessa luotua teosta käytetään kilpailijan toimesta. Rinnakkaisen oikeuden käyttämistä työsuhteen jälkeen ei voida juurikaan työoikeudellisin keinoin rajoittaa, koska kilpailukieltosopimusten käyttöala on suppea. Työnantajan kannalta tilanne saattaa johtaa siihen, että liiketoiminnan laajentamiselle esim. muuhun maahan saattaa tulla yllättävä kilpailija, joka johtaa oikeutensa samasta lähteestä.

Tekijänoikeus ja omistusoikeus fyysiseen aineistoon ratkaistaan eri säännösten perusteella. Mikäli työnantaja omistaa kaikki ne välineet ja laitteet, joihin työsuhteen aikana luotu teos on tallennettu, ehdotetussa säännöksessä ei ole huomioitu sitä, miten työntekijä tosiasiallisesti voi toteuttaa rinnakkaisen käyttöoikeutensa työsuhteen päättymisen jälkeen.

Esittävän taiteilijan lupa tarvitaan, kun esitys tallennetaan. Nykyisin työsuhteessa olevat esiintyvät taiteilijat ovat pääosin näyttelijöitä ja orkesterimuusikoita, joiden työtehtäviin kuuluu esiintyminen yleisön edessä. Vallitseva käytäntö on vakiintunut siten, että esityksen tallentamiseen edellytetään erillinen suostumus. Oikeustila ei ole epäselvä, eikä edellytä lainsäädännön muuttamista.

Yliopistojen vakiintunut käytäntö on, että opettajilla ja tutkijoilla on täysi tekijänoikeus työnsä tuloksiin. Käytäntö perustuu lähtökohtaisesti tieteen vapauteen, joka takaa tutkijoille ja opettajille vapauden päättää tutkimuksen ja opetuksen sisällöstä. Vakiintunutta käytäntöä ei ole peruslähtökohdiltaan tarpeen muuttaa. Mahdollinen muutostarve saattaisi liittyä samoihin seikkoihin, jotka olivat kysymyksessä säädettäessä lakia korkeakoulueksinnoista eli ulkopuolisella rahoituksella toteutettuun tutkimuksiin liittyvien oikeuksien osalta. Yliopiston muun henkilökunnan osalta tilanne vastaa mitä tahansa hallinnollisessa virastossa tehtävää työtä.

Tekijänoikeuslain 40 b §:ssä on yliopistojen opettajat ja tutkijat suljettu sen soveltamisen ulkopuolelle. Tätä säännöstä ei ehdoteta muutettavaksi. Ei ole mitään syytä noudattaa eri käytäntöä eri teoslajien osalta. Yliopistolla on mahdollisuus tulevaisuudessa, kuten on laita nykyäänkin, edellyttää työ- ja tutkimussopimuksissa, että tietty tekijänoikeus luovutetaan yliopistolle, esim. sähköistä julkaisuutoimintaa varten.

Tekijänoikeuslain 27 §:ssä on yleinen säännös tekijänoikeuden luovuttamisesta. Säännöksessä on kootusti todettu, että luovutusta koskevat säännökset ovat tahdonvaltaisia. Tekijänoikeuslaissa omaksuttu lainsäädäntötekniikka on perinteisesti lähtenyt siitä, että oikeuden siirtymistä koskevan yleisen säännöksen yhteydessä on mainittu myös sitä koskevat poikkeukset. Hallituksen esityksen luonnoksessa omaksuttu

lainsäädäntötekniikka poikkeaa tästä tekijänoikeuslaissa noudatetusta lainsäädäntötekniikasta. Tälle poikkeamalle ei ole perustetta.

Ehdotukset

Rinnakkaisen käyttöoikeuden sisällyttäminen tekijänoikeuslakiin ei käsityksemme mukaan selkeytä vallitsevaa oikeustilaa. Tilanteen selkeyttäminen ja oikeusvarmuuden lisääminen edellyttää, että työsuhteessa luotuja teoksia koskeva säännös on mahdollisimman yksinkertainen ja yksiselitteinen. Säännöksestä tulisi käydä ilmi, että se on dispositiivinen ja että oikeudet siirtyvät moraalisia oikeuksia koskevin rajoituksin työnantajalle ellei muuta ole sovittu. Työnantajalle tulisi siirtyä myös sellainen oikeus teoksen muuttamiseen ja edelleen luovuttamiseen, joka on tarpeen sen käyttötarkoituksen toteuttamiseksi, jota varten teos on työsuhteessa luotu.

Tekijänoikeutta koskevien sopimusten lisääntyminen edellyttää tietoisuuden lisääntymistä eikä sitä saavuteta pelkästään lainsäädännön avulla, vaan systemaattisella koulutuksella on siinä ensiarvoinen asema.

Ehdotetun säännöksen ulottaminen yliopiston opettajiin ja tutkijoihin aiheuttaa tarpeetonta epäselvyyttä. Ei myöskään ole tarkoituksenmukaista, että eri teoslajeihin liittyy toisistaan poikkeavia määräyksiä. Tästä syystä ehdotetun 40 a §:n soveltamisen ulkopuolelle tulisi rajata korkeakoulun opetus- ja tutkimustyössä itsenäisesti toimivat tekijät samalla tavalla kuin voimassaolevassa 40 b §:ssä on säädetty.

Sekä 40 a että 40 b §:n dispositiivinen luonne tulisi ilmetä 27 §:stä.

Säännöstä ei myöskään ole perusteltua ulottaa koskemaan esittäviä taitelijoita, koska heidän osaltaan nykyinen oikeustila ei ole epäselvä.

Ehdotetut säännökset

27 §

Tekijänoikeuden luovutuksesta eräissä tapauksissa säädetään 30 – 40 sekä 40a ja 40b §:ssä. Mainittuja säännöksiä on kuitenkin sovellettava vain, jollei toisin ole sovittu.

40 a §

Jos työntekijä on luonut muun kuin 40 b §:ssä tarkoitetun teoksen täyttäessään työsuhteesta johtuvia työtehtäviään, tekijänoikeus teokseen siirtyy työnantajalle 3 §:n säännöksistä johtuvien rajoituksin. Sama koskee myös virkasuhteessa luotua teosta.

Edellä 1 momentissa olevia säännöksiä ei sovelleta sotilasopetuslaitoksia lukuun ottamatta korkeakoulun opetus- ja tutkimustyössä itsenäisesti toimivan tekijän luomaan teokseen.

Edellä 1 momentissa tarkoitettu oikeus sisältää myös oikeuden muuttaa teosta ja luovuttaa tekijänoikeus edelleen siinä laajuudessa, joka on tarpeen sen käyttötarkoituksen toteuttamiseksi, jota varten teos on työsuhteessa luotu.

40 b §

ei muuteta

45 §
ei muuteta

49 §
Kuten hallituksen esityksen luonnoksessa on esitetty.

Tulevaisuus

Työsuhteessa syntyneiden teosten oikeuksien siirtymisen ratkaiseminen edellä esitetyllä tavalla jättää käytännössä useita tilanteita oikeuskäytännön ja yksittäisten kiistojen ratkaistavaksi. Kuten hallituksen esityksen luonnoksestakin käy ilmi eri suojamuotojen osalta tilanne työsuhteessa syntyneiden suojankohteiden oikeuksien osalta poikkeaa toisistaan. Käytännössä varsinkin oikeuksien kaupallisessa hyödyntämisessä pyritään siihen, että kaikkia suojamuotoja hyödynnetään parhaalla mahdollisella tavalla. Tästä syystä eri suojamuotoja koskeva erilainen sääntely aiheuttaa oikeusepävarmuutta.

Myöskään tekijänoikeuden osalta ei päästä yhdellä säännöksellä tilanteeseen, jonka pohjalta teosten hyödyntäminen olisi mahdollisimman tiivistä ja riskitöntä. Oikeusvarmuuden lisääminen edellyttää, että tekijänoikeuslakiin sisällytetään tarkempia olettamasääntöjä siitä, miten eri tilanteissa toimitaan elleivät osapuolet, tässä tapauksessa työnantajan ja työntekijän välillä, ole sopineet oikeuksien siirtymisestä.

Tekijänoikeuden siirtymistä koskevan olettamasäännöksen sisällyttäminen tekijänoikeuslakiin on hyvä alku sille, että tulevaisuudessa lainvalmistelussa pyritään toisaalta yhdenmukaistamaan eri immateriaalioikeuksien siirtymistä koskevia säännöksiä ja toisaalta ottamaan tekijänoikeuslainsäädännössä vielä paremmin huomioon eri tilanteiden erilaiset lainsäädännölliset tarpeet.

Lausunnon valmisteluun on allekirjoittaneen lisäksi osallistunut pääsihteeri Marja-Leena Mansala.

Helsingissä 7. päivänä joulukuuta 2009

Niklas Bruun
Professori, johtaja
IPR University Center